

ЗНАЧЕНИЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК ОТ НАЙ-РАННА ВЪЗРАСТ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ОБРАЗОВАТЕЛЕН УСПЕХ

Цветанка Мянкова

Детска градина №64 „Първи юни“ – София

Резюме. Възпитанието и обучението на децата е от съществено значение за развитието на обществото. Законът за предучилищно и училищно образование предвижда задължителната подготовка на децата преди постъпването им в първи клас. В този смисъл и обучението по български език започва още от детската градина. В подготовителната група обучението дава основата за пълноценен образователен процес в началното училище. Приемствеността между детска градина и начално училище е изключително важна. Децата, които са посещавали детска градина и са обучавани, имат създадени умения за устна реч. Неслучайно приоритет на държавата и обществото е обхващането на децата от най-ранна възраст и достигане на пълноценно обучение на учениците в училище.

Ключови думи: детска градина; училище; образование; български език; допълнително обучение

В началото на ХХІ век основен приоритет на обществото и политическите формации е образованието от най-ранна възраст до възрастта на успешно преминаване на детето към социалната роля „ученик“.

За съвременното образование от съществено значение е преодоляването на проблемите на социокултурния контекст, в който протича обучението по български език. Усвояването на книжовен български език в предучилищна възраст и в началното училище е от изключителна важност за формиране на компетенции, необходими за продължаване на обучението в прогимназиален етап не само по български, но и за всички предмети. Затова и А. Т. Балан определя обучението по български език като „първ и главен предмет“.

Работата по усвояване на знания и умения по български език е нелека задача за учителите и изисква децата да овладеят лексиката на езика. Да се подготвят най-малките към нагласи за учене, както и да се създаде мотивация у децата за придобиване на знания, да се подготвят за учебна дейност, не е лесна дейност. Ако в предучилищната възраст игровата

дейност в обучението е водеща, то вече в училище водеща става учебната дейност. Затова и подготовката за учебна дейност става в подготвителната група, където учебната дейност е за по-кратко време, а останалото време се организира като учебна игра.

Това е ролята на предучилищната подготовка – да даде на детето тези знания и умения, с които да продължи в по-горен етап и да е подготвено за учебна дейност. Говорим за развиващо образование, защото формира умения за учебна дейност и осигурява пълноценно и последователно усвояване на знания. В предучилищната възраст познавателната дейност на детето е не само средство за овладяване на езика, но и предпоставка за умствено развитие и натрупване на опит. Много често ранното откриване на обучителни проблеми при децата помага тези проблеми да бъдат преодолявани в началното образование, за да може в по-горните класове ученикът да съумява да се справя с общуването в училище и новите условия на учене.

Развитието на образователната ни система е ориентирано към интеграцията и социализацията на всички деца, изразена преди всичко във взаимодействието между детска градина и училище. Тук се включват и децата, чийто майчин език не е български, като при тях усилията се насочват към „управляване“ на изразеното двуезичие. В процеса на обучението си тези деца придобиват комуникативна компетентност, разбирана като комплекс от умения за пълноценно участие в речевото общуване. Комуникативно-речевата насоченост на родноезиковото обучение поставя акцент върху онези знания и умения, които са необходими за комуникативната практика. Езикът се изучава преди всичко като средство за общуване, а след това като обект за анализ.¹⁾

Успешното интегриране на детето в резултатна учебна дейност изисква подготовката по български език да е последователна и надграждаща. „Законът за предучилищното и училищното образование определя българския език, от една страна, като обект на изучаване с оглед на неговите граматични и фонетични особености, от друга страна, неговото овладяване е основен инструмент за комуникация, усвояване и възпроизводство на знания“. Чрез езика се придобиват компетентности, равнопоставеност и недопускане на дискриминация (ЗПУО: 173 – 175). Това е условие и за „интегрирането на ученици в двуезична среда“ (пак там). Разработиха се и първите наредби, които определят държавните образователни стандарти (ДОС) – за учебния план, за общообразователната подготовка и за познавателните книжки, както и за усвояването на книжовния български език. Но овладяването на официалния език е важен фактор за интегриране на деца с различен етнически произход и е условие, без което те не успяват да се социализират и интегрират, вследствие на което отпадат от образователната система.

Успешна крачка в това отношение е именно приемането на Стандарт за овладяване на българския книжовен език.²⁾

За да достигне безпроблемно етапа на съзнателно и преднамерено изучаване на книжовния български език, детето следва да го усвоява в процеса на своето речево развитие. В началното училище от съществено значение е детето да произнася правилно всички звукове, да може да съставя разказ по картинка, да бъде развит фонематичният слух на малкия ученик и той да построява правилно изреченията; да бъде развита устната реч.

За изучаването на езика е необходимо придобиване на комуникативно-речева компетентност преди постъпване в училище. Но децата постъпват в училище с различен старт и поради тази причина през последните години се правят тестове в началото и в края на годината, за да се установи в каква степен детето е усвоило необходимия минимум от знания, умения и компетентности за определената възраст.

В нашата образователна система се обучават и деца, които говорят предимно ромски и турски език. Те са част от българското общество и живеят в България. Това са деца и ученици, „чиито родители определят своята идентичност към етнически общности, които са различни от българската и са носители на определен тип етнокултурни ценности“^{4,3)} Но интегрирането на деца от различен етнически произход не може да се осъществи, без те да овладеят официалния език на страната, т.е. български език, който е официален за страната. Именно затова и Законът за предучилищно и училищно образование предвижда интеграцията на такива деца като превенция отпадането им от училище.

Практическата реализация на този тип интеграция в българските детски градини и училища се осъществява в следните направления:

- осигуряване на равен достъп до качествено образование за всички деца и ученици;
- утвърждаване на интеркултурното образование като неотменна част от процеса на модернизация на българската образователна система. Това включва и разработване на професионален профил на учител за езикова подкрепа в часовете за допълнително обучение и подкрепа;
- създаване на предпоставки за успешна социализация на децата и учениците от етническите малцинства;
- съхраняване и развиване на тяхната културна идентичност чрез изучаване на майчин език, история и култура;
- поощряване на взаимното уважение, разбирателството и сътрудничеството между всички деца и ученици независимо от етническата им принадлежност.

Стратегическите цели на Плана за действие по изпълнение на Националната стратегия за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства са следните.

- Пълноценна социализация на децата и учениците от етническите малцинства.

– Гарантиране на равен достъп до качествено образование за децата и учениците от етническите малцинства.

– Утвърждаване на интеркултурното образование като неотменна част от процеса на модернизация на българската образователна система.

– Съхраняване и развиване на културната идентичност на децата и учениците от етническите малцинства.⁴⁾

Основното, което се постига чрез промените, наложени от МОН, е създаване на образователна програма, чрез която детето се подготвя за овладяване на книжовните форми на българския език от предучилищна възраст, като се има предвид междуетническото общуване. Новите програми имат стремеж към приемственост между задължително предучилищно образование и начално училище като основа за развитие на комуникативноречевите умения на децата и практическата насоченост на обучението.

МОН предвижда промени в Наредба № 5 за предучилищното образование, според които учителите трябва да оценяват готовността на детето за първи клас и ще бъдат основание за решения относно индивидуалния подход към детето. Направената „Диагностика на училищната готовност“ ще подпомогне учителите, ще подобри приемствеността, за да може детето да премине полесно прехода от детската градина към училището. Това включва и прехода в обучението по български език като роден език или чужд (езиково обучение като когнитивен процес), за да послужи за развитие на речевото поведение и развитието на личността.

Съдържанието на образователното направление в предучилищна възраст е структурирано в шест образователни ядра: „Свързана реч“, „Речник“, „Граматически правилна реч“, „Звукова култура“, „Възприемане на литературно произведение“ и „Пресъздаване на литературно произведение“. За целта на нашето изследване ще проследим само частта „Български език“.

Необходимо е да се осигурят условия за стимулиране на детето към активност в процеса на говорене и слушане, като то:

- назовава предмети, признаци, действия;
- употребява думите в контекста на изречението;
- разбира смисъла на думите, които употребява;
- конструира различни видове изречения в ежедневноста си реч;
- произнася правилно фонемите в българския език;
- проявява култура на речево общуване.⁵⁾

Овладяването на езика и развитието на речта се свързват с възможността на децата да обогатяват своята устна реч, да усвоят значението на думите в най-различни ситуации. По този начин реализацията на обучението в първи клас осигурява основата, върху която се формират езиковите компетентности на ученика.

Изискванията за резултатите от обучението по български език и литература в първи клас определят и водещите цели в обучението по начална грамотност. А именно:

- Овладяване на основни правила на българския книжовен език.
- Формиране на умения за уместна употреба на езикови средства в различни комуникативни ситуации.
- Формиране на умения за четене и разбиране на текстове, функциониращи в комуникативната практика.
- Формиране на умения за създаване на текстове, свързани с различни комуникативни цели и конкретни ситуации.⁶⁾

Готовността за учене е резултат от подготовката на детето в психомоторната и когнитивната област. В предучилищната възраст децата се обучават да построяват граматически правилна устна реч, за да достигнат в своето развитие и до създаване на писмена реч. Децата усвояват уменията да използват „изучени речевы конструкции“, да говорят ясно и разбрано.

Усвършенстването на устната реч е сред най-важните компоненти за успешното преминаване на детето в първи клас, за да участва успешно в училищното обучение. За съжаление, през последните години при диагностичните процедури се наблюдава фактът, че децата не умеят да се изразяват, да използват въображението си, не умеят да разказват случки по опорни думи, а без опора почти е невъзможно за тях да съставят кратък текст.

Това доказва и диагностичното изследване, което направихме със съдействието на директорите и учителите в три града на България – София, Варна и Кърджали, изходно ниво на деца от предучилищна възраст през учебната 2017/2018 г. Като сравним резултатите от изследването, ясно се очертават няколко ключови проблема.

– Как да се допълнят пропуските в обучението или невъзможността детето да достигне до изграждане на езиково съзнание?

– Трябва ли децата, чийто майчин език не е български, задължително да посещават предучилищна група?

– По какъв начин се решава проблемното обучение за по-доброто овладяване на българския език, обогатяване на речниковия запас и разбиране на учебното съдържание?

– Допълнителното обучение по български език в детските градини трябва ли да е задължителен елемент?

– Как да се реализира интерактивността в учебния процес?

На първо място, важно е да се посочи, че проблеми с усвояването на български език имат и деца, които са с български произход. По-голямо внимание обаче се обръща на тези деца, за които българският език е чужд. Това се постига най-добре в условията на допълнителното обучение. Ако не

успеем да интегрираме тези деца в образователната система, те отпадат от училище. Въпросът е национален.

Наредба № 6 от 11 август 2016 г. за усвояването на българския книжовен език „определя държавният образователен стандарт за усвояването на българския книжовен език в системата на предучилищното и училищното образование, както и: условията и редът за усвояването на български език от деца и ученици, за които българският не е майчин (чл. 1). В чл. 4, ал.3, ясно се казва: „За усвояването на българския книжовен език от децата и учениците, за които българският език не е майчин, се създават допълнителни условия, в т.ч. и безплатно допълнително обучение по български език с цел подпомагане на образователното им приобщаване“.

Вижда се, че децата от най-ранна възраст задължително трябва да посещават предучилищната подготовка, която включва освен интеграцията и социализацията и активното усвояване на книжовен български език.

Друго, което е постигнато в това отношение, е Националната програма „С грижа за всеки ученик“, която задължава училището да организира допълнително обучение за деца, неусвоили компетентностите, заложили в учебната програма. Свързва се и с обучението по български език, тъй като все още не са обхванати всички деца от малцинствата, което е проблем в по-горен етап поради ограничаване на познавателното им развитие.

Националните реформи за ранно детско образование и грижи са част от приетия план на правителството за изпълнение на стратегията за намаляване броя на преждевременно напусналите образователната система. Въвежда се задължително предучилищно образование за децата от 4-годишна възраст.

За първи път се финансира Национална програма „Развитие на системата на предучилищното образование“ като „основополагащ етап в процеса на изграждането на мотивация за учене“. Целта е практическото овладяване на българския език от тези деца да допринесе за бъдещия им успех в училищното образование. Дейностите, свързани с усвояването на българския език, трябва да са особено активни в периода на задължителното предучилищно образование и да продължат до достигането на равнище на владеење на езика, съизмеримо с това на останалите деца.

Цел на програмата е организирането на допълнително обучение на деца от подготвителните групи в държавни и общински детски градини и училища. Директорът определя съвместно с педагогическия съвет учителите, на които се възлага изпълнението на дейностите по Националната програма. Определеният учител подготвя програма за допълнителното обучение, в която се конкретизират очакваните резултати.

В минимум 10 на сто от проведените занимания задължително се включват и родителите. Продължителността на едно занимание е 30 минути.⁷⁾

Правителството ясно очертава приоритетите си във връзка с развитието и интеграцията на децата, като основното обучение отново е изучаването на български език. От изключителна важност е детето да има изградено езиково съзнание, за да бъде успешен ученик. Именно допълнителното обучение по български език е един от начините за разрешаване на тези проблеми. Вниманието се насочва не само към самото обучение, но и към директорите, за да се реализират проекти за подкрепа на деца в социален, образователен и личностен проблем.

Обучението по български език в детската градина е по-ефективно, когато е налице игровият подход, но „като дейност, при която шаблоните на поведението започват да се проявяват в добре организирани значения и роли“ (Giurova, 2006: 25). Педагогическото взаимодействие между учителя и детето е съчетано с нов подход, в който децата са активни участници в учебния процес за усвояването на познавателния опит – интерактивни методи, като съвременна форма на обучение. Взаимодействието се реализира както между учителя и децата, така и между самите тях, при което те се учат едно от друго. Резултатът от това взаимодействие са трайни знания и умения, „преносими“ и приложими в различни ситуации.

Вниманието е насочено към възприемане на граматически правилна реч преди всичко като когнитивен процес и намиране на съвременни подходи за усъвършенстване на езиковата култура – детето да се изразява правилно, да свързва изреченията в устната реч, да създава свързани устни изложения, да създава устен текст по опорни или без опорни думи. В това отношение може да се работи в часовете по допълнително обучение по български език, да се осигурят повече възможности за активност в процеса на говорене и слушане.

Ясно се очерта необходимостта още в подготвителната група детето да е овладяло свързаната реч, като по този начин постепенно обогатява опита си с представи и с умения за изразяване.

Основен приоритет в обучението по български език в предучилищна възраст е овладяване на логически свързаната реч, граматически правилна и изразителна реч. В подготвителната група вече са предвидени „по-висши форми“ на свързана реч – по опорни думи, по обобщена тема, продължение на разказ и др., като по този начин децата развиват въображението си. Най-сложна задача (за напреднали) е да съставят разказ или приказка, изцяло измислена от детето (без опорни думи).

Основните задачи, които се поставят, са:

- самостоятелно построяване на сюжетна линия;
- логическа мотивираност на сюжетното действие;
- самостоятелно предварително мотивиране на разказа в умствен план и поставяне на заглавие;

– използване на различни изразни средства – описание, пряка реч, диалог, подходящи глаголни времена;

– осмисляне на нравствени ценности (Роден език, Народна просвета, 1976, с. 21 – 22).

За да се развие обаче творческият процес у детето, трябва така да се поставят задачите, че да стимулират въображението. Тук е ролята на учителя да намери средства, чрез които да постави децата в ситуация, активизираща мисловните процеси. За пример ще дадем проект на урок/педагогическа ситуация за „разказ или приказка по опорни думи“ по тема, предложена от учителя.

Дидактическа класификация

Урокът/педагогическата ситуация, презентирана от учителя, е на тема „Съчинение на разказ или приказка по опорни думи“. Ако е приказка, темата ще е „Имало едно време...“. Ако е разказ, темата е „Приятели“. Урокът е предназначен за часовете за допълнително обучение по БЕЛ.

Методическа класификация

Урокът/педагогическата ситуация е за овладяване на лингвистични знания и за усъвършенстване на комуникативно-речевите умения на учениците.

Учениците усъвършенстват знания и придобиват нови. Чрез поставяне на темата и насочващи въпроси в хода на урока детето развива и обогатява комуникативно-речевите умения, развива въображението си. Систематизира опита си за съчиняване и устно излагане на разказ/приказка пред слушатели. Развива умение за използване на минало свършено и минало несвършено време, усвоява устната свързана реч и построява изречения.

Функционални характеристики на урока

– Когнитивни цели на урока

Учениците усвояват знания за същността на разказ/приказка по опорни думи. Развиват умения за употребата на типични изрази и изречения. Познават, запомнят и употребяват в разказа/приказката дадените опорни думи. Съчиняват наум и разказват, като включват всички опорни думи.

Възприемат, използват и повтарят изразни средства. Различават и правилно назовават действия в минало свършено и минало несвършено време.

– Комуникативно-прагматически цели на урока:

Учениците се научават:

- да употребяват правилно минало свършено и минало несвършено време;
- да съгласуват думите по род и число;
- да изграждат практически умения за правилна употреба на минало свършено и минало несвършено време;
- да конструират правилно изреченията в устния текст.

– **Развиващи цели на урока**

Учениците прилагат придобити знания чрез упражнения за създаване на разказ/приказка по опорни думи.

Учениците усвояват методи за самостоятелна работа чрез:

- индивидуална и групова работа;
- поставяне на задача, свързана със създаване на устен разказ/приказка по опорни думи.

– **Възпитателни цели на урока**

Възпитателните цели се реализират в системата от дейности в хода на урока/педагогическата ситуация. Развиват се езиков усет, практическо вникване в логиката на българския книжовен език. При деца билингви се развиват умения за съпоставка между книжовния български език и съответния диалект.

Децата добиват знания и умения в изпълнението на логическите цели за подреждане на думите в изречение, целящи оформяне на завършена мисъл. Създава се потребност у децата да използват устната реч правилно.

– **Съдържателни характеристики на урока**

Презентационният урок, от съдържателна гледна точка, включва ясно формулирани опорни думи. Учителят въвежда темата на урока. Дава примери и задава въпроси. Дава указания и поставя задачата:

- за използване на глаголните времена – минало свършено и минало несвършено време;
- за съобразяване с конкретната речева ситуация и уместен подбор на думи.

Опорните думи са от приказката на Валери Петров „Бяла приказка“.

Опорни думи – Ванчо, коте, зима, планина, приятел, раница, елен, сняг, ски.

Учителят провежда предварителна беседа върху значението на опорните думи, която цели възбуждане на спомени, преживявания, впечатления. Задава въпроси.

- Ходили ли сте в планината с приятел?
- Кой е най-добрият ви приятел?
- С когото бихте отишли в планината?
- Кого може да срещнете в планината?
- Защо е важно да отидеш в планината с приятел?

След това се дават указания, че е задължително при създаване на текста да използват опорните думи. Учителят съставя план и поставя задачата.

За представянето на урока се използва компютърна презентация във формат *Microsoft PowerPoint*. Учителят в детска градина или в училище може да проявява креативност и да променя опорните думи, както и да промени задачите. Това е само примерно предложение, което дава ориентир за това как бихме могли да проведем урок/педагогическа ситуация в допълнителното обучение по български език и литература. Важно е да се състави план за

работа и постепенно да научим децата да създават устна реч, което ще им бъде в помощ в следващ етап на развитие.

Всяка детска градина или училище могат да приложат и иновативни програмни системи за придобиване на допълнителни компетентности от децата (Наредба №5 от 03.06.2016 г. за предучилищното обучение и възпитание и др.). По този начин се дават възможности на директорите с иновативно мислене да работят по проекти за допълнително обучение по български език. Несъмнено тази стъпка ще подпомогне комплексната реализация на детето от предучилищна възраст/училище и могат да се обхванат освен децата, чийто майчин език не е българският, но и децата, които изостават при овладяването на книжовни български език.

БЕЛЕЖКИ

1. Георгиева, М., Йовева Р., Здравкова Ст., Обучението по български език и литература в началното училище, Шумен, 2005, с. 79.
2. Наредба № 6 от 11 август 2016 г. за усвояването на българския книжовен език (Обн. – ДВ, бр. 67 от 26.08.2016 г., в сила от 01.09.2016 г.)
Тази наредба влиза в сила от 1 септември 2016 г. и отменя Наредба № 2 от 2009 г. за усвояването на българския книжовен език (ДВ, бр. 41 от 2009 г.).
3. Стратегия за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства 2015 – 2020.
4. План за действие за изпълнение на Националната стратегия за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства (2015 – 2020).
5. Методически насоки при работа с програмната система „Аз ще бъда ученик“ съгласно изискванията на Наредба №5/03.06.2016, автори: Антоанета Малинова, Райна Захариева, Наталия Стойкова и др. София: Изкуства.
6. Наредба № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователна подготовка, Приложение № 1 към чл.6, ал.1, т.1: Изисквания за резултатите от обучението по учебния предмет Български език.
7. Национални реформи за ранно детско развитие. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-early-childhood-education-and-care-9_bg

ЛИТЕРАТУРА

- Георгиева, М., Йовева Р. & Здравкова Ст. (2005). *Обучението по български език и литература в началното училище*. Шумен.
- Гюрова, В., Божилова, В., Вълканова, В. & Дерменджиева, Г. (2006). *Интерактивността в учебния процес (или за рибаря, рибките и риболова)*. София.

REFERENCES

- Georgieva, M., Yoveva R. & Zdravkova St. (2005). *Obuchenieto po balgarski ezik i literatura v nachalното uchilishte*. Shumen.
- Gyurova, V, Bozhilova, V., Valkanova, V. & Dermendzhieva, G. (2006). *Interaktivnostta v uchebniya protses "ili za ribarya, ribkite i ribolova"*. Sofia.

IMPORTANCE OF EDUCATION IN BULGARIAN LANGUAGE AT AN EARLY AGE AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL LEARNING IN THE NEXT STAGE OF DEVELOPMENT

Abstract. Upbringing and education of children is essential to the development of society. The law on pre-school and school education provides for mandatory training of children before entering first grade. In this sense, Bulgarian language training starts in the kindergarten. In the preparatory group training provides the foundation for enabling primary school students to have sufficient knowledge to carry out complete educational process. The relationship between kindergarten and primary school is extremely important. The children who attended kindergarten and are trained have established skills in oral speech. Therefore, a key priority of the state and society is the inclusion of children from an early age and reaching the complete training of students in school.

Keywords: kindergarten; school; education; Bulgarian language; additional training

✉ **Mr. Tsvetanka Myankova**
Kindergarten №64 "First of June"
Stoyan Topuzov St.
Sofia, Bulgaria
E-mail: cecka_mqnkova@abv.bg